

Antik Yunan Modlarından Ortaçağ (Kilise) Modlarına

From Ancient Greek Modes to Medieval (Church) Modes

Ülkü ÖZGÜR*

* GÜGEF, Güzel Sanatlar Bölümü Müzik Öğretmenliği Anasanat Dalı

ÖZET

Ege kıyılarında oluşan Eski Yunan dizileri yüzyıllar boyu toplumları etkilemiştir. Bu dizilerden yararlanarak düzenlenen Ortaçağ (kilise) modları uzun yıllar süren çabalar sonucu 15. Yüzyıl sonlarında bugün kullanılan son halini almış ve diatonik ses dizisine uygun olarak düzenlenmiştir. Son olarak İyonyen, Doryen, Frigyen, Lidyen, Miksolydyen, Eolyen ve Lokrien isimlerini almış ve tonal dizilere zemin hazırlamıştır. Bu diziler geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumakta, farklı renkler ve etkiler elde etmek amacıyla başta Caz olmak üzere çeşitli müzik türlerinde kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yunan,Ortaçağ (kilise)modları

ABSTRACT

Greek scales which existed on the Aegean coast effected the communities over hundreds of years. The medieval (church) modes took their latest form at the end of XIV. century after long lasting efforts and were arranged according to diatonic scale. At last they were named as Ionian, Dorian, Phrygian, Lydian, Mixolydian, Eolian and Locrian and prepared the base for tonal scales. Those scales keep their importance even today and are used to obtain different colours and effects in various kinds of music.

Key Words: Greek, Medieval (church) modes

1.Giriş

Dünya Tarihi incelendiğinde, yeryüzünde birçok ulusun var olduğu ve bu ulusların dünya kültürüne önemli katkılar sağladığı görülmektedir. İnsanoğlu fiziksel ihtiyaçlarını gidermesinin yanı sıra sanatla uğraşmış ve sanatı yaşamının bir parçası konumuna getirmiştir.

Sanata damgasının vuran uygarlıklardan biri de Antik Yunan (Grek) uygarlığıdır. Bu uygarlıkta mimarlık, heykel, tiyatro, şiir ve müziğin çok ileri boyutlarda yer aldığı anlaşılmaktadır.

Bu makalede Antik Yunan uygarlığında kullanılan ses dizileri ve bu dizilerden yararlanarak oluşturulan Orta Çağ modları (ses dizileri) ele alınmaktadır.

Mod(Latince Modus,Fransızca Mode, İtalyanca Modo, Almanca Tonart. (Say,1985, s:827) Sözcük anlamında, armonik ve ezgisel amaçla seçilmiş seslerin kuramı. Latince “Metod” anlamına gelmektedir. (Collins, 1959, s:430)

2.Antik Yunan Modları

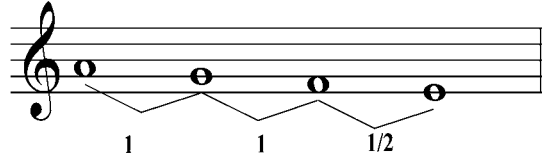
Antik Yunan, felsefe, bilim ve sanat alanında çağın en ileri ürünlerini ortaya koymuş bir uygarlıktır. Bu uygarlığın yarattığı müzik sistemi diğer ilkçağ uygarlıkları sistemlerine kıyasla, kendi içinde tutarlı, somut, bilimsel araştırmaya dayanan ileri bir aşamayı temsil eder. (Say,2000, s:55) Antik Yunanda müziğin fiziksel ve duygusal yönü araştırılmış, M.Ö. 500 yıllarında Hermion’lu Lasos sesin titreşimlerden oluştuğunu bulmuştur. Filozof ve bilim adamı Thales’in (M.Ö.625-547) matematik ve fizik alanındaki katkıları ve deneysel yollarla bilimsel bir niteliğe yönelmesi, ses fiziğinin gelişimini hazırlamıştır. Pythagoros (pisagor)(M.Ö.585-519) ses perdesi ile tel uzunluğu arasındaki bağıntıyı bulmuştur. Daha sonraki araştırmacılar bir sesin niteliğini ve ses dizisindeki yerini, bu sese karşılık olan sayının niteliği ve sayılar dizisindeki yeri ile bir tutmuşlardır.(Say,2000, s:50) Böylelikle bugün kullandığımız aralıklar ortaya çıkmış ve bu aralıkların hesaplanması ses dizilerinin düzenlenmesini sağlamıştır.

Eski Yunan müziğinin temelini tetrakordlar (dört ses) oluşturmaktadır. Kullanılan bu dört sesin iç örgütü, doğurucu dizinin ve makamın ne olacağını saptar. İki sınır sesin

(dörtlünün başındaki ve sonundaki) ezgisel sorumluluğu, yükü, öteki seslerden fazladır. Her tetrakordun başındaki ve sonundaki sesler değişmez. (Selanik,1996,s:18) Aradaki seslerin değişmesi ile diatonik, kromatik ve anarmonik olmak üzere üç çeşit dörtlü elde edilir.

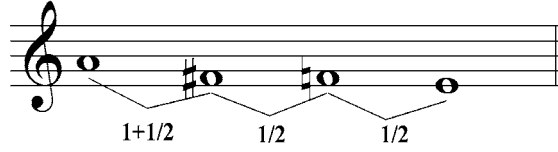
Diatonik tetrakord iki büyük,bir küçük ikiliden oluşmuştur.

Örnek 2.1.-

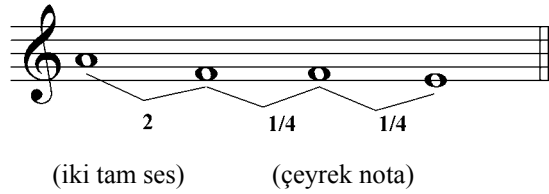
Kromatik tetrakord, bir küçük üçlü ve bir büyük ikilinin ikiye ayrılması ile oluşmuştur.

Örnek2.2.

Anarmonik tetrakord bir büyük üçlü ve bir küçük ikilinin ikiye bölünmesiyle oluşmuştur. Ancak çeyrek sese yakın elde edilen bu sesler, diatonik sistemdeki nota yazısıyla ifade edilememektedir.

Örnek 2.3.

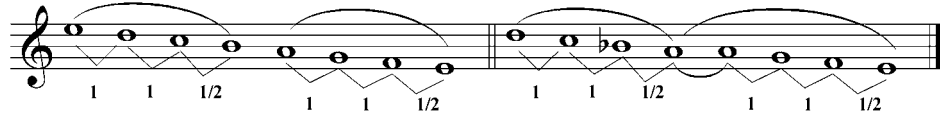
Eflatun, Aristo, Aristoklenos ve birçok yunan yazarı kromatik ve anarmonik tetrakordların kullanılmasından yana değildi. Buna karşın, Yunan müziğine daha sonraları kilise müziğine doğu ezgileri karışmıştır. (Selanik, 1996, s:18)

Eski Yunan müzik sisteminin temeli tetrakortlardan oluşan, 15 notalık bir diziyeye dayalıdır. Bu dizideki dört tetrakort; Pes notlar tetrakordu, orta notlar tetrakordu, ayrık notlar tetrakordu, tiz notlar tetrakordu olarak ayrılmıştır. Yunan modları bu tetrakordların etrafında biçimlenir. (Selanik, 1996, s:17) Herkesin ortak bir ses alanında şarkı söyleyebilmesi için bu modlar başka seslere göçürülerek kullanılıyordu.

Yedi ya da sekiz sesli eski Yunan dizileri iki dörtlünün yapışik/ ortak ya da ayrık olarak birleştirilmesi ile oluşmuştur.

Örnek 2.4. Ayrık birleştirme

Yapışık birleştirme

Böylece ilk örnekte sekiz, ikinci örnekte ise yedi sesli dizi elde edilmiştir. Sekizli dizi anlayışının yaygınlaşması ile yedi sesli diziler üste ya da alta bir ses eklenerek sekiz sesli dizi durumuna getirilmiştir.

İster bitişik, ister ayrık olarak birleştirilsin, dizinin alt dörtlüsünün üst sesi “orta durak”, alt sesi ise “son durak” olarak nitelendirilir. Ezgiler inceden başlar ve yavaş yavaş kalına inerek sona erer. Alt dörtlüde başlayan ezgiler üst dörtlüye çıksalar da yavaş yavaş inerek dizinin finalis denilen son notasında biter. Bu nedenle eski Yunan modları inici özellik taşıyor ve inici olarak yazılır.

Eski Yunanlılar, dizilerdeki alt ve üst dörtlülerin yerlerini bitişik ya da ayrık olarak değiştirerek, değiştirilen bu dizilere gerektiğinde alt ya da üst ses ekleyerek, ya da bu değişikliklerle elde edilen dizilerin son durak yerlerini değiştirerek birçok yeni dizi elde edip kullanmışlar ve bu dizilere yeni adlar vermişlerdir.

Müzik tarihçilerinin yaptığı araştırmalar bu dizilerin akıl karıştıracak kadar çok olduğunu göstermektedir. Zaman içinde Antik Yunan müzikçileri diziler arasındaki ince ayrılıkları bir kenara bırakarak, M.Ö. 4. yüzyılda yedi tanesini birleştirici bir çerçeveye sokmuşlar ve buna kusursuz takım demişlerdir. Henüz diyez, bemol gibi değiştirici işaretler kullanılmadığından her mod (bugün piyanoda beyaz tuşların oluşturduğu) diyatonik seslere uygun olarak farklı bir sestem başlayarak yazılmıştır.

Böylece isimlerini antik Yunan kentlerinden alan aşağıdaki yedi mod meydana gelmiştir.

Örnek 2.5-

Lydien (lidyen),

Mixolidyen (miksolidyen)

Doryen (doryen)

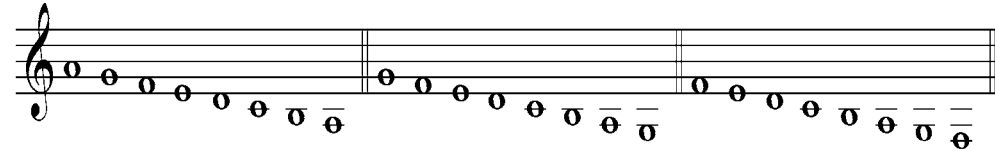
Phrygien (frigyen),

Hypodorien (hipodoryen)

Hypophrygien (hipofrigyen)

Hypolydien

Platon (Eflatun) bu dizilerin yükseklik, genişlik, yakarı, duygululuk, savaş ruhu, dinginlik, bağımsız karar gibi farklı duygu ve ortamları belirten özelliklere sahip olduğunu açıklamaktadır.

3.Ortaçağ (Kilise) Modları

Orta Çağ modları çeşitli kaynaklarda Kilise modları olarak da isimlendirilir. Milano Piskoposu St.-Ambrosius (340-397) batıda Hristiyan müziğine düzen getirmekle görevlendirilmiş ve kendi kilisesinin müzikli ayinlerini saptamıştır. Re, mi, fa, sol seslerinden başlayan diziler oluşturmuş Doryen, Frigyen, Lidyen ve Miksolidyen adlarını verdiği bu diziler otantik (ana)mod olarak isimlendirilmiştir.

Halk ezgilerinin tören müziğine fazlaca karışmış olması giderek kaygı verici olmuş, bunun üzerine papa yetkilerini de elinde bulunduran Büyük Gregor (M. S.540-604) tören müziğini sadeleştirme yoluna gitmiştir. Bu amaçla düzenlediği melodiler Gregor şarkıları ya da Plaint-Chant (saf şarkı) adı ile günümüze kadar gelmiştir. Papa Gregor kilise makamına dört makam daha eklemiştir.

Böylece St.-Ambrosius'un düzenlediği Doryen(1.), Frigyen(2.), Lidyen(3.) miksolidyen(4.) ana(otantik) modlar, Papa Gregor'un düzenlediği diğer modlar ise (yan, yardımcı) modlar olarak isimlendirilir. Plagal modlar ana modların beşinci sesi üzerine kurulmakta ve ana modların dört ses altından başlamaktadır. Bu nedenle "alt" anlamına gelen "hipo"ekini alırlar ve ana dizinin bitiş sesi olan dördüncü seste sona ererler.

3.1 Doryen

Frigyen

Lidyen

Miksolidyen

Hipodoryen

Hipofrigyen

Hipolidyen

Önceleri numaralarla ayırt edilen kilise modları daha sonraları antik Yunan modlarından esinlenerek bu isimleri almıştır. Ancak inici olarak kullanılan eski Yunan modları çıkıcı olarak düzenlenmiş, dizi isimlerinde de farklılıklar oluşmuştur. Aşağıda antik Yunan ile kilise modlarının karşılaştırılması verilmiştir.

Örnek 3.2.(Selanik,1996,s:18)

Grek Modları(inici)	Dizi	Kilise Modları(Çıkıcı)
Hipodoryen	a g f e d c b a	Hipodoryen
Hipofrigyen	g f e d c b a g	Miksolidyen
Hipolidyen	f e d c b a g f	Lidyen
Doryen	e d c b a g f e	Frigyen
Frigyen	d c b a g f e d	Doryen
Lidyen	c b a g f e d c	Hipolidyen
Miksolidyen	b a g f e d c b	Hipofrigyen
Hipodoryen	a g f e d c b a	Hipodoryen

Dokuzuncu mod olan (otantik) Aeolian(eolyen) (a-a'),plagal Hypodorien'in final sesinin temel sese dönüşmesiyle

Onuncu mod olan Hypoaelion (e_e'), Frigyen'in final sesinin dördüncü sese dönüşmesiyle,

Onbirinci mod olan (otantik) Lokrien(b_b'), Hipofrigyenin final sesinin temel sese dönüşmesiyle,

Onikinci mod Hypolocrian(f-f'), Lidyen'in final sesinin si bemol'e dönüşmesiyle,

Onüçüncü mod olan (otantik)İonien (c-c'), Hipolidyenin final sesinin temel sese dönüşmesiyle,

Ondördüncü mod Hypionien(g_g'), miksolidyenin final sesinin dördüncü sese dönüşmesiyle oluşmuştur.

Onbir ve onikinci modlar Lokrien ile Hipolokrien bünyelerindeki üç tam ses (triton) nedeniyle pratikte kullanılmadı. Böylece aşağıdaki oniki mod kullanılır hale geldi.

Dizi No	Ad	Dizi	Final	Dominant
IX.mod	Eolyen	A-A	A	E
X. //	Hipoeolyen	E-E	A	C
XI.//	İonyen	C-C	C	G
XII.//	Hipoiyonyen	G-G	C	E

İsviçreli teorisyen Glareanus (1488-1563) bu konudaki araştırmalarını 1547’de yayınladığı “Dodecachordon”(Dodecacordon) isimli kitabında toplamıştır. Dodeca= Oniki, cordon= İngilizce stringn’in karşılığı olan kordon, şerit, boncuk dizisi, dizi, tel anlamına gelmektedir. (The cyclopedia Music und Musicians,1964, s:1363))Asıl adı Heinrich Loris olan araştırmacı oniki ses dizisi isimli bu kitabında tüm modları ayrıntılı olarak açıklamaktadır.

Ana modlarla plagalleri arasındaki benzerlik ve zaman içinde modların kullanımları sonucu plagal modlar elenerek sadeleşme yoluna gidilmiştir. 16. Yüzyılın sonlarına doğru müzikteki gelişimlerle yedi mod son halini almıştır.

3.3. İonyen

Doryen

Frigyen

Lidyen

Miksolidyen

Eolyen

Lokrien

Bilindiği gibi İonyen modu majör, eolyen modu ise minör dizinin oluşmasına yol açmıştır.

4. Mesleki müzik eğitiminde modlarının önemi ve öğretimi

Ünlü bestecimiz Adnan Saygun Musiki Temel Bilgisi IV. kitabında dörtlü sistemi “töre”, dörtlülerin çeşitli şekillerle bir araya getirilmesini ise “tür” adı altında açıkladıktan sonra şu sözlerle kitabını bitirmiştir. “Eski Yunan terimleri kullanıldı diye bu törelerin ve türlerin sadece o çağlara ve o çağlarda yaşamış olan insanlara ait ve onların malı sanılmamalıdır. Her şeyden önce, muhtelif töreler ve türler bakımından

Türkiye topraklarının, böyle bir sistemin teşekkülünde çok büyük bir payı olmuştur ve bu olay, daha eski Yunan çağlarında dahi belirtilmiştir. Eski Türk sanat musikisinde bu töreler birçok “makam”ların temelini teşkil eder.”

Dörtlü sistemi kavrayan öğrenci Türk müziği dizilerinin öğreniminde de bu sistemden yararlanabilir.

Yüzyıllar boyu çeşitli uygarlıklar tarafından kullanılan modlar, tonal sistemin ve bu sistemde yazılan birçok yapıtın oluşmasına önderlik etmiştir. Günümüze kadar ulaşan ve dünya müziğini etkisi altına alan diğer diziler gibi bu modların öğrenimi müzik eğitimcilerinin, besteci adaylarının ufkunu genişletecek, müzik sanatına daha geniş açıdan bakmalarını sağlayacaktır.

Ülkemizde mesleki müzik eğitimi veren kurum ve kuruluşlarda ve tüm dünyada tonal müzik yaygın olarak kullanıldığından kilise modlarının öğretiminde tonal dizilerin derece ve aralık sisteminden yararlanılabilir.

Bir majör dizinin;

1. derecesi üzerine İonyen,
2. // // Doryen,
3. // // Frigyen,
4. // // Lidyen,
5. // // Miksolidyen,
6. // // Eolyen,
7. // // Lokrien modları kurulabilir.

Bu düşünceden yola çıkılarak iki, üç ya da daha çok diyez, bemol alan kilise modları kolaylıkla oluşturulabilir. Örneğin mi ile başlayan doryen modunun aldığı ses değiştirici işaretler bulunmak istendiğinde:

Doryen dizisi bir majör dizinin ikinci derecesi üzerinde bulunduğundan, mi sesinden büyük ikili aralık inerek re sesi(re majör) bulunur. Re majörün aldığı fa, do diyez mi dizisi üzerinde gösterilerek mi doryen dizisi bulunabilir. Ya da kilise modlarıyla seslendirilen bir yapıtın, hangi mod ile yazıldığı ve aldığı değiştirici işaretler tonal donanım aracılığı ile kolaylıkla bulunabilir.

Modlarla ilgili temel bilgilere sahip olmak, bu dizilerde yazılmış bir yapıtı değerlendirme, çözümlenme ve seslendirmede kolaylık sağlayacaktır. Müziksel İşitme Okuma Yazma derslerinde kilise modlarına yer verilmesinin, müzik tarihi (dersi) ile ilişkilendirilmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir.

5. Modların kullanımı ve günümüzdeki önemi

Modal dizilere, günümüz bestecilerinin eserlerinde olduğu kadar klasik dönem eserlerinde de rastlanmaktadır. Tamamen bu dizilerde yazılmasa da yer yer kullanılması, yapıtlara farklı bir tat ve farklı bir etki kazandırmaktadır. Günümüzde Rock ve Caz müziğinde kilise modları kullanılmaktadır. Özellikle Caz müziğinde temel dizilerden biri olarak işlev gören modlardan, doğaçlama çalışmalarında da yararlanılmaktadır.

6.Sonuç

Yüzyıllar boyu önemini koruyan ve günümüzde de kullanılan eski modlar tüm mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda belli ölçülerde öğretilmelidir. Özellikle Müziksel Okuma Yazma çalışmalarında kilise modlarının öğretimine daha fazla yer verilmesi, diğer alan derslerinde bu modlarla yazılmış yapıtların daha fazla sayıda seslendirilmesi ve diğer dizilerle karşılaştırılarak öğretimi, öğrencinin müzik sanatına çeşitli açılardan bakmasına, yaratıcı çalışmalarını geliştirmesine olanak sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Baier,W.vedişerleri,"Spielplane7-10"Klett Verlag,Stuttgart,1997.
Ghezzo,M.A., "Solfege,Ear Training,Rhythm,Dictation and MüzikTheory",The
University of Alabama Press.
Hacıev,P. " Temel Müzik Teorisi" Pan Yayıncılık,İstanbul,1996.
J.A.Westrup,F.L.Harrison,"Collins Music Encyclopedia",1959.
Sachs,C., "Kısa Dünya Musikisi Tarihi" İstanbul Milli Eğitim Basımevi 1965.
Say,A., "Müzik Tarihi" Müzik Ansiklopedisi Yayınları,Ankara 2000.
Saygun, A., "Musiki Temel Bilgisi IV" İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1966.
Selanik,C., "Müziğin Tarihsel Serüveni" Doruk Yayıncılık,Ankara,1996.
The Cyclopedia Music und Musicians", Dodd,Mead.New York,1964.